

Máriás József
DÁVID GYULA 90

COROLLARIUM

(Köszöntőkötet a 90 éves Dávid Gyula tiszteletére)

*„Sors, nyiss nekem tért, hadd tehessek
Az emberiségért valamit!
Ne hamvadjon ki haszon nélkül e
Nemes láng, amely úgy hevít.”
(Petőfi Sándor)*

A könyvről¹ írott méltató sorainkat – lévén, hogy latin tudásunk igencsak hézagos – indítsuk az internetről kölcsönzött szóértelmezéssel: „corollarium: a corolla (corona deminutívuma) szóból származik, virágból font koszorú”-t jelent. Régmúlt időkben a kedvenc színészeket és/vagy jó barátokat ajándékozták meg vele.

A tisztelet és megbecsülés jele a fenti címmel/alcímmel az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület és az Erdélyi Múzeum-Egyesület által kiadott, Bartha Katalin Ágnes szerkesztésében megjelent kötet. Címzettje – amint az az alcímben olvasható – a 90. életévét betöltő Dávid Gyula irodalomtörténész, könyvkiadó, jeles közéleti személyiség. A jelképes koszorú azt a személyiséget illeti, akit sorsa arra predesztinált, hogy az erdélyi szellemi élet, s különösképpen az erdélyi magyar irodalom hűséges, tudós számtartója, fáradhatatlan munkása legyen: az egyetemi katedra ígéretes oktatója, a Kriterion Kiadó kolozsvári fiókjának vezetője, a Polis Kiadó létrehozója, az erdélyi kulturális élet, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület újraélesztőinek vezéregyénisége, első elnöke, majd tiszteletbeli elnöke, megszámlálhatatlan hazai és anyaországi rendezvény meghívott előadója... S mindennek a sokágú, sokirányú tevékenységnek volt/van egy közös nevezője/célja: az erdélyi magyar irodalom értékeinek feltárása, fölmutatása, értelmezése, tudatosítása. Tette ezt a Petőfi Sándor versében olvasható elszánással, akarattal; tette akkor is, amikor a Makkai Sándor által

¹ *Corollarium*. Köszöntőkötet a 90 éves Dávid Gyula tiszteletére. Kolozsvár, 2018, Erdélyi Magyar Közművelődés Egyesület – Erdélyi Múzeum-Egyesület.

elhíresült „nem lehet” bénító hatását a kommunista ideológia és kultúrpolitika kényszerhelyezete, ideológiai béklyója a végletekig fokozta. Dávid Gyula Reményik Sándorral vallotta: „nekünk lehet – mert kell”; Berde Mária szavaira – „tenni a hasznos tehetőt” – gondolva – a gondolatrendőrséggel, az önkéntes janicsárokkal küzdve – könyvek tucatjait segítette, konok elszánással, a világra. Tette annak ellenére, hogy súlyos börtönévek emlékei nehezettek vállaira. De ő nem tört meg. Tudta: minden kegyelem. Az volt a szép család, amelybe beleszületett, az a maga családja, amely mindig szeretettel övezte; az volt a hit és remény, amely a cellák és munkatáborok sötétjében is világlott; az volt az út, amely visszavezette őt az erdélyi magyar szellemi élet, az erdélyi magyar irodalom kútforrásaihoz, amelynek elhivatott és avatott kutatója, kiadója lett, hűséges, elkötelezett szolgálója volt s maradt mind a mai napig, és lesz, amíg él...

Kegyelem a 90 esztendő, amelynek talán egy tétlen napja sem volt. Köszönetképpen nyerte el a Tamási Áron-, a Kemény Zsigmond-, az Arany János-díjat, kapott magas állami kitüntetést; a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Irodalomtudományi Intézete, megtiszteléseképpen, *Profesor Honoris Causa* címmel tüntette ki, ily módon ismerte el azt a felmérhetetlen értékű munkát, amelyet az irodalom szolgálatában végzett. A köszönet és a megbecsülés szándéka vezette e kötet szerkesztőjét is, amikor megszólította azokat, akik az elmúlt időkben Dávid Gyula fénykörébe kerültek, élvezhették önzetlen, baráti segítségét, hasznosíthatták tanácsait, olvashatták könyveit, tanulmányait, hallgathatták előadásait, „tanítványai” lehettek az erdélyi kultúra és irodalom jelképes katedrája előtt.

A kötetet Széman Péter, az EMKE jelenlegi elnöke előszava vezeti be, megadva annak alaphangját: tisztelgés az előd 90. születésnapja, munkássága előtt.

A szerkesztő a beszervezett/beérkezett anyagokat négy tételbe csoportosította, amelyek az életút és a sokágú tevékenység legjellemzőbb, legkifejezőbb irányaira vetnek fényt.

ELSŐ TÉTEL: TÖRTÉNELEM, NÉPSZOLGÁLAT, SZAKMAISÁG

Egyed Emese tanulmánya kétszáz évvel tekint vissza a múltba, Aranka György korába. Korabeli művek, fordítások felidézésével, kiadásával utal a nagy előd felismerésére, „a színház és az írásművek

szerepe a magyar nyelvi norma kialakítására” s az ezzel összefüggő könyvkiadásra, a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveivel analóg helyzetre, a kiadó panaszszavára: könyveik „még sajtó alatt nyögnek, reménylem mind azon által nem sokára léendő ki szabadulásokat”.

Mester Béla a XIX. századi jeles irodalomtörténész – Toldy Ferenc – életútjának/életművének megidézésével, Arany János eposzköltészetére fókuszálva, az irodalmi művek tudós értelmezőjére, az érték kiválasztás felelősségére irányítja figyelmünket.

Egyed Ákos a XIX. század tudós bibliográfusa, Szabó Károly, a Székely Oklevéltár szerkesztője példájával a történelmi emlékezet fontosságára, a tudományos műhelyek kialakítására, az ilyen irányú törekvések felkarolásának szükségességére emlékezteti az olvasót.

Gaál György szerint a szülővárosához, Kolozsvárhoz holtáig hű Hegedüs Sándor közgazdász-politikus életpéldája – „sokat vállal, de amit elvállal, annak meg is felel” –, munkássága, szakmai pontossága az utókor előtt is követendő mintakép, amint a munkájához, hivatásához való viszonyulása is: „a kötelességteljesítésben meg kell néha próbálkoznunk a lehetetlennek látszóval is”.

Lőrincz D. József tanulmánya a román impériumba betagolt erdélyi magyarság önszerveződésének folyamata megidézésével, a különböző léthelyzetben elvárt cselekvések elősorolásával lényegében nemcsak a történelmi múltra, hanem mai feladatainkra is utal. Hisz „a népszolgálat eszméje és politikai gyakorlata” ma is fokozott elvárásként, etikai parancsként áll a közszolgálatot vállaló honfitársaink előtt. Domokos Géza életpéldája – „küldetéstudata volt: a romániai magyarság ügyét akarta szolgálni” – követendő példaként állhat előttünk.

Az irodalomszervező Jancsó Béla kérdésfelvetései – „Megvan-e a mai erdélyi magyar irodalomban az erdélyi magyar élet egész mélységének és szélességének képe? Megvan-e benne minden problémának bátor vállalása, szembenézése? Megvan-e az öntudatos törekvés a népünk gyökereihez leszállásra? Megvan-e a lélek tudatalatti mélységéről feltört ösztön erdélyi sorstestvéreinkkel való közös érdek- és lélekközösségünk kimutatására?” – mai irodalomtörténészek előtt is tájékozódási sarokkövekként, értékítéleteik megfogalmazásához oly nagyon szükséges útjelzőkként kellene szolgálniuk.

Keszeg Vilmos szerint a tragikusan korán elhunyt Balázs Ferenc életprogramja, létfilozófiája – „vállalni a magyar útmutatók nehéz

keresztjét” –, a személyesen felvállalt ügy, egy falu vagy egy szélesebb közösség szellemi felemelkedésének szolgálata, az ahhoz való teljes elköteleződés, „a megállás nélkül folyton” munkálkodás parancsa adhat igazi értelmet az életnek.

Az előbbi sorokból kitűnik, hogy a szerzők által megidézett életpéldák közvetve vagy áttételesen Dávid Gyula munkásságát, szolgálatát, elköteleződését, az irodalomban rejlő értékek kiválasztását és felmutatását, megosztásának fontosságát hangsúlyozzák, a szervező és közösgirányító egyéniség előképeivel kívánnak tisztelni előtte.

MÁSODIK TÉTEL: 1956 ERDÉLYBEN

E fejezet közvetlenül kötődik Dávid Gyula életéhez, a sok szenvedést okozó börtönövekhez és munkatáborokhoz. A kötet lapjain megszólalók sorstársak, érintettek voltak a megpróbáltatásban. Vallomásaikból oly személyiség arcvonásai bontakoznak ki előttünk, aki, önmaga sorsán felülemelkedve, mások támasza lehetett.

Nagy Benedek emlékezete szerint: Dávid Gyula „nemcsak barátunk, hanem a bolyaistákat, a teológusokat, de általában a magyar értelmiségieket összefogó, összetartó és bennük lelket erősítő kapocs, gondoskodó bátyánk, lelki támaszunk lett”.

Vitéz Kiss Béla szélesebb kitekintésben, a Dávid családra vonatkozóan írja: „Uruk több talentumot bízott rájuk, melyekkel ők híven sáfárkodtak, másokkal is megosztották azokat, gyümölcsstermő életükkel pedig Uruk megbecsülését és bizalmát is elnyerték”. Ebből fakadt az az erő, amellyel a legnehezebb időkben is a „megbetűzött, megalázott és kicsúfolt sorstársai” vigasza, bátorítója lehetett; ugyanez az erő és emlékműtő szándék vezette el őt a felbecsülhetetlen értékű történelmi dokumentum – *1956 Erdélyben. Politikai elítéltek adattára (1956–1965)* – összeállításához, kiadásához.

Lay Imre is e kiadvány méltatásával tiszteleg a születésnapot ünneplő sorstárs előtt. Különös hangsúllyal szól arról, hogy „nem hagyta el Erdélyt, Kolozsvárt, velünk maradt, nekünk élt, fáradhatatlanul nekünk dolgozik a mai napig, 90 évesen, sokszor betegen. (...) vállalta egy gondolkodó vízszerelelő mindennapjait itthon, abban a meggyőződésben, hogy lesz majd egyszer idő – ami el is jött –, amikor újra hivatásának élhet.”

Lőrincz György „a felemelt fő magyarázata” értelmezése során tovább árnyalja, bővíti, gazdagítja a Dávid Gyuláról rajzolt portrét. Fizikai értelemben: „az utcán, ha nem szembe jönne veled, hanem előtted menne, nem látnád az arcát, akkor azt látnád: előtted egy rugalmas, céltudatos férfi megy – férfi és nem öregember –, tartás, lendület van benne. Ritmus.” Életszemléletére jellemző „a mosolygó derű, amely letörölhetetlenül ül az arcán”. Sorsa, szenvedései ismeretében joggal kérde Lőrincz György: „Lehet-e egy börtönviselt ember, aki megtapasztalta a fogva tartók és a fogva tartottak alantas, aljas kegyetlenségeit, árulásait ilyen nyílt tekintetű és derűs? Mi az alapja életderűjének? A becsület és tisztesség? A derű a lélek mosolya az arcon?” Mi más lett volna, mint a hit: egyszer eljön az áhított szabadulás, a szabadság napja.

Eljött 1989 decembere és „fölszakadtak a hallgatás kényszerű gátjai” – utal Benkő Levente az 1956-ról szóló dokumentumkötet összeállítását és megjelentetését lehetővé tevő körülményekre. E témakörhöz kötődik a Nap Kiadónál megjelent kötet – *1956 Erdélyben és ami utána következett* – is, amely az események háttérreljárát teljesíti ki: „Látást tisztító, a történések körülményeit és előzményeit szélesebb körben értelmező és érthetőbbé tevő munka ez, nyilvánvalóan hangsúlyosan abból a szemszögből, amely Dávid Gyulához a legközelebb áll: az értelmiségi, az irodalmi élet (és elit) világából.”

Dávid Gyula „mécsgyújtó” szándéka mindvégig töretlen maradt. Kónya-Hamar Sándor ennek háttérét, forrását habitusában jelöli meg: „Élete bizonyítja, hogy bármilyen diktatúrát túl lehet élni, s lehet tisztességesnek és autonómnak is megmaradni, és következetesen ragaszkodni olyan egyetemes emberi értékekhez, mint az emberi méltóság, a közösségért való önzetlen kiállás, szolidaritás még börtönviszonyok között is, majd szabadultan, de megfigyelt is...”

Pál-Antal Sándor Dávid Gyula felkérésére, biztatására kutatja és írja Kacsó Tibor csíksomlyói tanár életútját, a rövid ideig tartó tanári pálya derékba törtetését, elítéltetését. Része lesz ez annak a törekvésnek, amely az erdélyi '56-ot kívánta kutatni, megörökíteni az utókor számára.

Dávid Gyula és sok száz sorstársának kálváriája, szenvedéstörténetének felidézése fél évszázad múltán is borzalommal tölti el az olvasót.

Fontos momentuma ez az immár száz esztendeje kisebbségbe sodródott erdélyi magyarság sorstörténetének.

HARMADIK TÉTEL: ÉLETMŰVEK METSZÉSÉBEN

A szenvedés keresztje magában hordozza a föltámadás, az új, szabad élet ígérését. A súlyos börtönévek, a fizikai munka esztendei után felvirradt a nap. A sors – ha korlátozottan, ha szűken is – új teret nyitott előtte. A Kriterion Könyvkiadó kolozsvári szerkesztőjeként visszatérhetett az erdélyi magyar irodalom szolgálatába. E szellemi műhely az évekkel előtte elorzottnál, az egyetemi katedránál is szélesebb horizontot nyitott Dávid Gyula számára.

E fejezetben pályatársai, tisztelői méltatják a hosszú életút gazdag gyümölcsöt termő alkotómunkásságát.

Gálfalvi Zsolt soraival „a könyvkiadás elméletének és gyakorlatának avatott ismerője, vitathatatlan szaktekintélye” előtt tisztelig, aki „nem feledte, hogy az irodalom nélkülözhetetlen szabadságához az írástudó felelősségtudata és szakmai tudása, tájékozottsága is szervesen hozzátartozik”, aki „lényeglátóan diagnosztizálta az erdélyi magyar irodalom problematikáját a rendszerváltást követő, illúziókat keltő években”. Sipos Gábor Dávid Gyulának az Erdélyi Református Levéltárhoz fűződő kapcsolatáról közöl dokumentumértékű sorokat. Az egyetemi pályatárs, Kozma Dezső az irodalom tudós-kutatóját méltatja.

Az irodalomtörténész pályatársak egy-egy tanulmány közlésével tisztelignek az ünnepelt előtt: Berki Tímea Tolnai-tanulmánnyal; Nagy Béla Petelei István kolozsvári stációinak megidézésével; Imre László Reményik Sándor *Bánk bán utolsó monológja* című költeménye elemzésével; Csapody Miklós Bánffy életművét méltató esszével; Cseke Péter Páskándi Géza könyvszerkesztői gyakorlatának bemutatásával; Bartha Katalin Ágnes pedig Domokos Géza közéleti tevékenysége, jelesül a kisebbségi szerepvállalás példázatával és lehetőségeivel. Talán mondanunk sem kell, hogy az említett témák/területek közvetve vagy közvetlenül kapcsolódnak Dávid Gyulához, kutatói attitűdjének kisugárzásához, biztató/bátorító, munkára serkentő szavaihoz/példázatához.

A sort két olyan személyiség – Diatcu-Schmidt Helén és Dáné Tibor Kálmán – írása zárja, akik közvetlen közlelről, kiadói munkatársként kerültek kapcsolatba vele, személyes tapasztalatot szerezhettek Dávid

Gyula türelméről, segítőkészségéről, bölcsességéről és odaadó munkásságáról, a „kortalan”, „szálában és főleg emberi magatartásában mindig egyenes” emberről, akit a közéletben is „mindig a cselekvés előtti józan mérlegelés jellemezte”.

NEGVEDIK TÉTEL: MEGSZÓLÍTOTT-MEGSZÓLALÓ

Míg az előbbi fejezetek a Dávid Gyula kortársaiban megőrződött, munkásságával elismerést kivívó szakembert mutatják föl, ebben a fejezetben interjúalanyként szól önmagáról, a családi kapcsolatok fészekmelegéből, a neves fotóművész, az ifjabb pályatársak visszfényéből tekint ránk. A róla alkotott/megrajzolt kép, akár egy virtuális prizma, arculatának, alkotói/szerkesztői munkájának új s új vonásait, sokszínűségét tárja elénk. Ezen írások közös vonása: „a szeretet és a tisztelet közös hangja”, amely a megszólított/megszólalót és a válaszadót kimondva vagy kimondatlanul egyaránt jellemzi.

A Vetési László által készített interjú a szülőföldre vezet el bennünket, felidézve az árapataki emlékeket, azokat az eseményeket, amelyek a világra eszmélő gyermek gondolat- és érzésvilágát meghatározták. Dávid István sorai az érte – „akiért minden este imádkoztunk” – aggódó családi miliót idézik meg. Erdélyi Lajos a tettre kész, segítő munkatárs, Páskándiné Sebők Anna férjének „puliszkás bajtársa” előtt tiszteleg. Vofkori Máriának – ha rá gondol – az időtlenség, „a változatlanság, a jó értelemben vett változatlanság” jut eszébe, a mindig jelen való, segítő ember. Vallasek Júlia a legparányibb időt, a legkisebb lehetőséget is hasznosan értékesítő szerkesztő arcát villantja fel, akit „szorgalmas munka és optimizmus” jellemezett, azt, aki várja a kéziratot s tőle is várnak mindegyre.

Nem csukhatjuk be a tiszteletet sugárzó kötet lapjait, hogy ne szóljunk a fejezeteket bevezető, Dávid Gyulának ajánlott költeményekről. Balázs Imre József verse – *A könyvek útja* – az alkotók kézíratait istápoló, útjára bocsátó szerkesztőt aposztrófálja, aki a jövő opusok ismerőjeként, az általunk még nem látható kötetek gondozójaként indítja útjukra azokat a lélek könyvespolcaira. Czegő Zoltán megrázó verse – *Dávid: a zárka ingyenes* – a szabadságától megfosztott embert idézi elénk, a rácsok mögé zárt családapát; az önkényt, amelynek zsarnoki törvénye nyomán „Benépesülnek gondosan a priccsek / Borzalom / hogy a hatalom / mennyire ostoba / Azt vetette elítéltek

közé / aki maga a vigasz / és még nem hazudott soha”. De a roppant súly, a rájuk nehezedő sorscsapás sem töri meg őket, „egyikük se mondja nincs tovább”. Demény Péter *Tér* című költeményében a romániai társadalomról rajzol lehangoló képet: „...mindenféle ostobaság / fúj át rajta, a vidékiség nemeréje / meg a nacionalizmus krivece meg / a vadmagyarság csatornabúze...” De valahol, „a szélén mindig süt a nap”, felsejlik a remény. E virtuális térben lakik az az ember, akit becsül és szeret, akihez vonzódik, s reméli, hogy egyszer szomszédok lesznek.

A másik ok, amiért e kötet belopja magát az olvasó szívébe: a kötetben illusztrációként közölt számtalan családi, közösségi kép. Illusztráció? Több, jóval több annál: az írott portré sokoldalúságát kiegészítő/kiteljesítő dokumentum, melyről Dávid Gyula s a hozzá közel állók néznek ránk, testközelbe hozza őt, mindazokat, akik e hosszú életúton kedvesek voltak/maradtak számára.

Az írás, az olvasás Dávid Gyula számára „a legtisztább örömök egyike” volt s maradt. Az életét mindenkor átszövő nemes láng – az erdélyi szellemi élet és irodalom szolgálata – heve kisugárzott, sugárzik ma is, ott fénylik minden leírt és elmondott sorában, minden általa közreadott kötet és előadás mögött, melegében olvasóinak és hallgatóinak százai érezhették, hogy mily sok áldás, lelki töltet, buzdítás, önbizalom és hit fogant a szavai nyomán.

Sorainkat mi sem zárhatjuk másképp, mint csatlakozva az őt köszöntőkhöz: *Ad multos annos!*

ELŐDÖK NYOMÁBAN – KORTÁRSÁK KÖZELÉBEN

Pályatársai, az irodalombarátok szeretettel, mély megbecsüléssel és tisztelettel köszöntötték a 90. életévét betöltő jeles kolozsvári irodalomtörténész, Dávid Gyulát. Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület és az Erdélyi Múzeum-Egyesület közös kiadványa – *Corollarium* –, valamint a kolozsvári Magyar Főkonzulátus épületében rendezett ünnepség, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézete által adományozott *Tiszteletbeli Professor* cím adott hangsúlyt a jeles eseménynek.

Az ünnepelt a figyelmességet megköszönő szavak mellett, maga is megajándékozott bennünket, az erdélyi magyar irodalom szerelmeseit/barátaikat, az őt méltató írásunk címében jelölt, körülhatárolt témában

fogant kötetel². A benne foglalt írások születéséről a hátsó borítólapon a szerző maga igazít el: „Nagyjából tizenöt év terméséből válogatva állt össze ez a kötet, tartalmát tekintve az erdélyi/romániai magyar irodalomhoz, egyes írókhoz-költőkhöz, az irodalmi élet meghatározó mozzanataihoz kötődő írásokból.” Az alkalmi előadások, konferenciákon, évfordulós ünnepségeken elhangzó méltatások „némiképp meghatározták a hangvételt is: egy valóságos közönségnek kívánták közvetíteni immár klasszikusnak számító nagyok vagy kortársak művét, az erdélyi magyar irodalmi élet egy-egy, a maga korában fontos intézményének történetét. Legtöbbjükhöz személyes is a kötődésem, s ettől jó néhány írás születésekor sem tudtam – nem is akartam – elhatárolódní, hiszen életem része volt irodalmunk életének, számos esetben az ő életüknek is.”

A kötet címe is jelzi a kibontakozás, értékteremtés folyamatának időbeni határait. Az első huszonöt év ismeretanyaga Dávid Gyula életében is a tanulás, az egyetemi évek, a családi házban vagy közvetett úton nyert emlékek formájában gyarapodott, vált életvezető tétellé, személyiségét, szellemi látókörét meghatározó, gazdagító forrássá. Az azt követő közel hetvenöt esztendő közvetlen tapasztalata az előbbiekre épülve, szigorú mércével fogadva szélesbedett; harminc éven át folytatott küzdelemben a diktatúra szellemőrségével az elhallgatás/elhallgatás, a tiltás gátjai ellenében. S eljött a nem remélt ideje annak, hogy 1990 után kinyíljon a tér, a szellem kiszabaduljon a palackból.

I.

*„a kisebbségi élet megsokszorozódott
felelősséget jelent egymás iránt.”*

Sokat mondó, szellemi látókörének értékhorizontjáról tanúskodik az a szelekció, amelyet az elődök nyomába szegődő irodalomtörténész a kötet első részében – *Elődök nyomában* – elénk tár, jelezve azokat a sarokköveket, amelyek törekvésének, érdeklődésének irányt szabtak.

Elsőként – tíz írásba/előadásba sűrítve – Reményik Sándor életét, életpéldáját, életművének különböző szegmenseit ismerhetjük meg. Azt a költőt, azt az életművet, akit/amelyet évtizedekig számúztak a

2 Dávid Gyula: *Elődök nyomában – Kortársak közelében*. Előadások, emlékezések, tanulmányok. Kolozsvár, 2018, Polis Könyvkiadó.

romániai magyar irodalmi köztudatból, könyveinek birtoklása is bűnnek számított. Joggal teszi fel Dávid Gyula a kérdést: „Ki is ő voltaképpen? Mi a tartalma napjainkban egyre nagyobb népszerűséget hódító költészetének?” A válasza: az 1918-as összeomlást követően „azonosult nemzete fájdalmával, kétségbeesésével”, „a szülőföldhöz való hűség, a ragaszkodás hitvalló hangjait szólaltatta meg”, aki „a kisebbségi sorsba került társaival megtalált azonosulást vitte magasabb szinten, közösségmegtartó erőt, hitet sugározva”, akinek versei arra figyelmeztettek, hogy „olyan értékeink vannak, amelyeknek megbecsülése megmaradásunk záloga”...

Költői életműve előzményei sorában – hívja fel figyelmünket Dávid Gyula – ott találjuk azokat a „rövidprózai darabok”-at, amelyeket a századelőn írt és jelentetett meg, melyekben „a látványokhoz fűzött gondolatai között – minden fiatalon magára öltött világfájdalom ellenére – körvonalazódik a *homo moralis*, amely később költészetének is meghatározó tartalma lesz”. Mi is ez a tartalom? Ezt leginkább a költői hitvallás, a művekbe kódolt *ars poetica* hordozza magában, jelzi olvasói felé. „Ó, csak legyek a fény forrása én, / Apró gyermekek bálványozott fája, / Én az idegen, én a jövevény. / Égő fenyőfa, égő áldozat, / Akit az Isten ősi otthonából / Emberek öröme elhozat.” (*A karácsonyfa énekel*); más megközelítésben: „Ez pedig a költészet: / Hogy a test ismét Igévé legyen. / Igévé váljak ismét én magam, / Igévé embertársam, nemzetem, / A testté lett Mindenség új Igéjévé.” (*A test Igévé lőn*); nemcsak Igében, hanem cselekvésben is: „Leszek őrlő szű az idegen fában, / Leszek az alj a felhajtott kupában, / Az idegen vérben leszek a méreg, / Miazma, láz, lappangó rút féreg, / De itthon maradok.” (*Eredj, ha tudsz...*)

Eljött az ideje annak, hogy „több évtizeden át tartó elhallgatás, megbélyegzés után, az 1989-es romániai fordulatot követően Reményik Sándor költői hagyatékát ismét a megérdemelt megbecsülés veszi körül”. Ebben pedig – művei újrakiadásával – megtisztelő szerepet vállalt a Dávid Gyula által vezetett Polis Könyvkiadó. Személyes hozzájárulásának bizonyossága az e kötetbe foglalt előadás-ciklus, a Reményik-költészetet áttekintő, az életművet vagy annak egy-egy szegmensét – istenes versei, szerelmi költészete, a korhoz és kortársaihoz (jelesen Dsida Jenőhöz) fűződő kötődés... – értő és avatottan

elemző írások. Eljött az ideje annak, hogy – Babits Mihállyal szólva – hagyatéka teljességét birtokba vegyük, s a magunkénak valljuk.

Dávid Gyula két világháború közötti erdélyi magyar irodalma iránti érdeklődésének másik fókuszpontja Bánffy Miklós. Mind Reményik Sándor esetében, mind Bánffy Miklós vonatkozásában is érvényes, hogy művei újrakiadásával, felmérhetetlen értékű szolgálatot tett az író reneszánsza újra kibontakoztatása érdekében. Ezt segítette elő az életmű irodalomtörténeti értékeinek feltárása/tudatosítása a mai irodalmi köztudat számára.

A Dávid Gyula által megrajzolt életút távolról sem zöldmezős sikerpálya; megélhette a magán- és közéleti csúcok napfényes csillogását; megélhette a mellőzöttség pokoli szenvedésig vezető, a létét is ellehetetlenítő, a kilátástalanság rémét eleje vetítő mind szűkebb ösvény járhatatlanságát. A pályáiv a bonchidai kastély Versailles-t idéző pompázatos világából vezet a fűtetlen kolozsvári szobáig, a végtelen gazdagságból a napi létgondoktól roskadozó reménytelenségig; a széles visszhangot keltő drámáitól, az erdélyi arisztokrácia életét kritikusan megjelenítő *Erdélyi történettől* az „őszikék”-nek nevezhető alkotásokig, az írók soraiból való kitagadásig.

Nem véletlen, hogy az 1918 után a repatriálók tízezrei ellenszélében Erdélybe hazatérő Kós Károly és Bánffy Miklós neve összeforrt, külön tanulmány tárgyalja az őket egymáshoz fűző eseményeket, törekvéseket, egymással párhuzamos, sőt egyazon célért végzett cselekvési szálakat. Bár köztük „óriási a származásbeli távolság – írja Dávid Gyula –, életművüket összekapcsolja az irodalom körein messze túl szerteágazó érdeklődésük s a magyar közösség iránti elkötelezettségük. (...) közel hozza őket egymáshoz: a szűkebben vett szülőföld, Erdély szeretete és a sorsa iránti felelősség.”

Kós Károly a *Kiáltó Szóban* életprogramot szabott a kisebbségbe sodródott erdélyi magyarság elé: a túlélésért, a megmaradásért; cselekvést a passzivitással szemben; jövőképet, mely megtarthat bennünket az új államkeretben. Nemcsak programot adott, de a közéletben, az irodalomban a legjobbak, legaktívabbak közt alkotott, kezdeményezett, dolgozott azért, hogy a szülőföldhöz való ragaszkodásból fakadó „erdélyi lélek” cselekvő erővé váljon. Mégis meg kellett érnünk, hogy születése centenáriumán a román hatalom janicsárjai aljas rágalmakkal illessék emlékét, az ünneplést betiltsák. Amiként az általa tisztelt és

becsült Bánffy Miklós életműve, 1990 után Kós Károly munkássága is megérhette a „perújítást”. Nemcsak a megismerés, az újra befogadás jelenthet gazdagodást! A léleknek is szüksége van újabb s újabb impulzusokra. „...ha meg akarunk maradni, ha magyarként akarunk megmaradni Erdélyben, ma is a Kós-féle lélekre, s az ő példája alapján Makkai Sándor által megfogalmazott hitre van szükségünk.”

A két világháború közötti korszak erdélyi szellemi életében kiemelkedő jelentőséggel bír az 1924 tavaszán hat erélyi író által megalapított Erdélyi Szépművéses Céh, valamint a Kemény János által 1926 nyarán Marosvécsre összehívott helikoni munkaközösség kezdeményezte, 1928 májusában indult Erdélyi Helikon folyóirat. A körjük szerveződő író-társadalom teljesítette ki a transzszilvanizmus eszme köré szerveződött irodalmat.

Elsőként Áprily Lajos kolozsvári évei elevenednek meg, aki a nagyenyedi Református Kollégium katedrájáról már ismert és elismert költőként érkezik a kolozsvári Református Kollégiumba, a frissen kiadott irodalmi lap, az Erdélyi Helikon élére. A kolozsvári boldog, termékeny évek száma azonban igencsak szűkre szabott: 1929-ben Magyarországra távozik. A hozzá mély baráti szálakkal kötődő költőtárs, Reményik Sándor, versben búcsúzik tőle: „Ha te elmegy, mi néma csendben álljunk, / Néma csendben és lehajtva fejünk, / Mert mindannyian bűnösök vagyunk, / Hogy Téged, Téged elveszíthetünk, / Hogy Téged, Téged meg nem tarthatunk.” (*Elmég...*)

A második portré a Berde Máriáé. Indoklása: „...emlékeztető a feledésből évtizedekkel ezelőtt feltámasztott, de aztán újra elfelejtett író művére, ösztönzés egy újabb »újrólolvasás«-ra. Hiszen az író halála után műveiben él, de csak azokban a művekben, amelyeket a későbbi nemzedékek újra meg újrólolvasnak.” Ő az, aki művein túlmenően a *Vallani és vállalni* vitaindítóval kora nemzeti és társadalmi kérdéseivel szembesíti író-társait. Nézeteit, a műveiben fölmutatott üzenetet – a Szász Károly által megfogalmazott alapgondolat, „tedd a hasznos tehetőt”, szellemében – értelmezve jegyzi meg Dávid Gyula: „...nincs olyan helyzet – üzeni Berde Mária kortársainak, s üzeni nekünk is, mai olvasóinak –, amely felmenthetne bárkit a közössége iránti kötelességétől. És nincs olyan helyzet, amelyben ne adódna lehetőség, ennek a kötelességérzetnek a szellemében cselekedni.”

Ez illusztris sorból, témakörből nem maradhatott ki Tamási Áron sem. Az író hazatéréseit, jelesen pedig a műveinek a második világháborút követő erdélyi újradadásait, az értük folytatott küzdelmet visszaidézve méltányolhatjuk ma is. Hisz a Mű hazatérése önismere-tünk gazdagodását hozta magával. Utalás történik a kompromisszumokra, a megismerés érdekében bevállalt csonkításokra, a kipontozott részek utalta tiltásokra. Olvasóként, befogadóként ugyan ki gondolt akkor erre?

Tamási Áron kortársa, a Benedek Elek által szekértáborba szervezett székely írók kimagasló személyisége volt Nyiró József. Jancsó Béla jegyezte meg róla: „Benne és általa érkezett el az erdélyi irodalom színében legközpontibb problémájához, a székely psziché kifejezéséhez.”

A kötet első tömbje a továbbiakban két olyan alkotóval ismerkedtet meg, akik az irodalmi központoktól – Kolozsvártól, Marosvásárhelytől, Nagyváradtól – távol éltek: Olosz Lajossal, aki Kisjenőn, és Varró Dezsővel, aki Désen élt és alkotott. A vidéki elszigeteltségben született alkotások nem maradtak észrevétlenek.

II.

*„Igazat dalolok: jaj, én megcsalódtam,
Legényes, leányos álmokba halódtam.
– S mégis, mégis, lelkemben él a remény,
hogy az igazság nem tünemény!”
(Páskándi Géza)*

A szerző, a kötet második felében – *Kortársak közelében* – a második világháborút követő korszak szellemi, irodalmi életébe nyújt betekintést. A sorok közt, az előző rész értő, avatott elemzésein túl érzékelhetően jelen van, érződik a személyes kötődés nyújtotta érzelmi többlet. Az empátiát az is segíti, hogy a szerző sorsa sok tekintetben összeforrt azokkal, akikről szól. Életútjuknak nemcsak tanúja, hanem, sok esetben, velük sorsközösségben élte meg azt az időt, amely a diktatúra, a dogmatizmus, az ideológia, a cenzúra béklyóiban vergődő szellemi emberek, az erdélyi magyar írók próbatétele is volt.

A kötetben szereplő írók, költők, közéleti személyiségek idősebb nemzedékének egyéni és közösségi pályáive sok tekintetben hasonló.

Bajor Andor életpéldája híven jelzi azt az utat, amelyen sorstársaival – a kötetben megidézett Benkő Samu, Mikó Imre, Horváth István... – önakaratukból, majd kényszerűségből járniuk adatott: ahhoz a korosztályhoz tartozott, amely „a világ dolgaiban tájékozódni próbáló ésszel reménykedve fogadott be olyan világeszmét, amelyik igazságosabbnak és emberibbnek hirdette magát. (...) sokáig tápláltuk magunkban – élesztettük újra és újra – a hitet az eszme megvalósíthatóságában, s nem együnknek kegyetlen tapasztalatok árán kellett eljutnunk az eszmélethez. Bajor talán az elsők közé tartozott, aki felismerte annak a világeszmének – főleg megvalósulásának – visszaját, s aki aztán egy életen át nem szűnt meg a kettőt szembesíteni egymással

A kötet írásai arra is fényt vetnek, hogy mi volt az a belső erő, amely az alkotókat előbbi példázatokkal jelzett úton elindította, az a belső tűz, amely a lelkiismeret szavát életvezető elvvé emelte. Két kiragadott példa: Bálint Tibor színpadi hőse – Vincze Kálmán – nyitó monológjában exponálja az író reményét/szándékát: „Hittem, hogy arról a tenyérnyi helyről, ahol írásztalom áll, ki fogom mozdítani a földet a sarkából”. Az írói szándék, a művekké/művekben kifejezésre kívánkozó gondolatok indítéka különféle forrásból fakadhat. Szabó Gyula regénye – *Gondos atyafiság* – megjelenésekor, az ötvenes évek végén, már a korabeli állapotokkal való szembehelyezkedés jelei mutatkoznak: „egy új írói raj jelentkezésének eszményei-problémái tárulnak fel előttünk: szembekerülésük a sematikus jelszó- és propagandairóval, az »olvasás«-t csak formálisan elfogadó, valójában belülről fékező irodalomirányító hatalmasságokkal.”

Dávid Gyula ígéretes egyetemi karrierjét kettétörte az '56-os magyar forradalmat követő erdélyi megtorlási hullám. Súlyos börtönökre ítélték. „...tanulmányaimat Szamosújváron és a Duna-deltában folytattam.” A büntetés letöltése után „1970-ben – némi vízvezeték-szerelői utótanfolyam után – engem is kiválasztott a Kriterion csapatába Domokos Géza.” Bekerült abba a szellemi alkotóműhelybe – „a nemsokára Kriterion néven elhíresült kiadó kolozsvári szerkesztőségébe” –, amely meghatározó szerepet vállalt és töltött be az erdélyi/romániai magyarság életében a nemzeti identitás megőrzéséért, a kultúra ápolásáért, irodalmi élete szervezéséért vívott küzdelemben.

Érthető, hogy ehhez köthetően megkülönböztetett figyelmet és teret szentelt Domokos Géza munkásságának, elhelyezve őt az erdélyi

panteonban. A negyvenes évek végén indult karrierje töretlenül ívelt felfelé: főszerkesztő, írószövetségi alelnök..., az 1968-at követő enyhülés szülte Kriterion igazgatója. Tudatában volt a felelősségnek, amely a kinevezéssel ráhárult: „...nevünk mércét jelent, értékek próbakövet. Tehát elsősorban igényt akar jelezni. Igényesnek kell lennünk minden vonatkozásban. Önmagunkkal és másokkal szemben...” A maga elé tűzött elváráshoz mindig hű maradt. A Kriterion műhelyéből két évtized alatt több mint 3200 könyv került ki, 26 milliót meghaladó példányszámban. A siker titka/kulcsa – Domokos Géza „kiváló kapcsolatépítő képességé”-n, diplomáciai érzékén túlmenően – az volt, hogy „a Kriterion építhetett munkatársaira, szerzőire, a szerzők pedig építhettek a Kriterion és igazgatója munkájára.” A Kriterion által megjelentetett könyvek sikerén méltán osztozhattak a kiadó műszaki/művészi munkatársai, a kötetben megidézett, a könyvek lelkét szenvedélyesen fürkésző Bálint Lajos műszaki szerkesztő, továbbá Deák Ferenc könyvgrafikus, valamint Géczi A. János kiadói szerkesztő, később maga is könyvkiadó.

A Kriterion kolozsvári szerkesztősége valóságos szellemi műhellyé vált. Az előbb említett műszaki/művészi munkatársak mellett az erdélyi magyar irodalom jeleseit is soraiban tudhatta.

Páskándi Géza, az ötvenes évek „új költői rajzás”-ának nagy költőigérete volt, aki nem csupán a börtönévekben, hanem a kolozsvári esztendőkből is társa lehetett. A személyéhez kötődő hat írás reflektorfényében áll elénk, szemléltetve/példázva azt a hitet, amelyet sem a börtön, sem a „célszemély”-re irányuló szigorú kékszemű figyelem nem tört meg, hirdette/vállalta azt, amit első kötete címadó versében oly határozottan kimondott: „Igazat dalolok – jótét hülyék ellen, / s róka-tekintetek vizslatják a mellem. / Igazat dalolok: jaj, én megcsalódtam, / Legényes, leányos álmokba halódtam. / – S mégis, mégis, lelkemben él a remény, / hogy az igazság nem tünemény! (...) Édesanyám, édesanyám, te rázz fel legalább – / Szabadítsd ki, szabadítsd meg, szabadítsd, szabadítsd / hitem piros madarát! (*Piros madár*) A Dávid Gyula által megidézett életút jellegzetes erdélyi sors, magyar sors: ifjú lendület, bátor kiállás, szembenzés a szenvedéssel, felülemelkedés oly költői/írói magaslatra, ahonnan Dsidát, Adyt, Kós Károlyt követő apostolként buzdított a küzdelemre a beolvasztás, a homogenizálás démonaival szemben. Kisebbségstratégiája ma is élő,

érvényes programot állít elénk. Abban hirdeti, fogalmazza meg az egyre inkább szórványosodó kisebbség megmaradásának és túlélésnek feltételeit: „kifejlődött nemzettudat, nemzetiségtudat, ezen belül a nyelvi-kulturális összetartozás-tudat”, „a nemzetiségen belüli biológiai körforogást” bizonyító számarány és a „saját értelmiség iránti igény”, amely értelmiség – teszi hozzá, „a kulturális asszimiláció és disszimiláció egyensúlyát jól tudja tartani”. (A nemzetiségi kérdés metafizikája)

Ugyancsak a Kriterion-szerkesztőségi közösségben lesz társa az általa nagyra becsült kisebbség-politikus, Mikó Imre, akinek születési centenáriuma kínált/igényelt méltó megemlékezést. 1944-et követően a két háború közötti ifjúsági mozgalom nagy ígérete előtt is lezárultak a tehetségéhez, tudásához mért kibontakozás kapui. A bolyais múlt, a kiadói munka – a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon szerkesztése – hozta közel Dávid Gyulához Balogh Edgár személyiségét. Találó jellemzése: „...életútja minden veresége után újra tudta rendezni magában az épp lehetséges feladatokat, s azok talaján lábát megvetve indult el megvalósításukra”.

Látóköréből nem hiányozhattak kora jeles gondolkodói, alkotói. Fábíán Ernőről *Naplójegyzetei* megjelenése kínál megszólalási alkalmat. A kovásznai elszigeteltségből figyelte, követte az erdélyi magyarság sorsát, küzdelmét a megmaradásért, iskoláiért, különös figyelemmel arra, hogy „a 80-as évekre már igencsak felerősödő és egyre agresszívebbé váló »homogenizáció« ellenében meg tud-e maradni a romániai magyarság mint etnikai-nemzeti közösség, vagy pedig sikerre vezet a beolvasztására, likvidálására irányuló hatalmi szándék?” Az azokban az években felerősödő „menekülési reflex”, a „minden emberi tartást feladó alkalmazkodás”, a „minél gyorsabb asszimilálódás” ellenszélben hirdette a példaadás erkölcsét. Az ország másik sarkában, a mikolai magányba száműzve élő Gellért Sándor életművének kiadása elé „a magyar forradalom leverését követő visszarendeződés jeges lehelete” emelt áttörhetetlen gátat. A perifériára szorított költő emléke is adósságaink súlyát, terhét növeli. Ugyancsak a perifériára szorított alkotó életét élte, az elítéltetésben Dávid Gyula sorstársa, Páll Lajos korondi költő is. A róla írt sorok indítéka: „védekezés a feledés ellen”, azok emlékének az életben tartása, akik az '56-ot követő koncepciók perек áldozatai lettek az erdélyi magyarság elitje megfélemlítése, elhallgattatása végett. A Veress Zoltánról írott sorokat is a gyász, a

veszteség fölött érzett fájdalom diktálja. Neki „a diktatúra legsötétebb éveiben sikerült kiszakítania magát a kényszerűség varázsköréből”.

A Kriterion szerkesztőségi szobája olyan szellemi kilátó volt, melynek horizontján, Dávid Gyula látókörében is – mint csillagvizsgáló távcsövén a csillagrendszer – látható volt az irodalom minden rezdülése. S hallható a Szilágyi Domokos személyiségének fényes csillagát elhomályosítani kívánó „besúgó”-téma körött/fölött támadó „feszítsd meg” ricsaj. A költő védelmére kelt, Páskándi Gézát idézte: „se a bűn, se a bűntudat nem ítélhet az érték felett”.

III.

„...mindenfajta politizálásnak célja és értelme nem lehet más, mint a magunk közösségének megtartása, építése.”

A kötet harmadik tömbje – *Összefüggések, háttértörténetek* – célkeresztjébe már nem írók, költők, hanem irodalmi áramlatok, az alkotók számára cselekvési keretet, megnyilatkozási fórumot biztosító, lehetőséget teremtő kiadványok kerülnek.

Elsőként is a két világháború közti erdélyi magyar irodalmat fémjelző transzszilvanizmus, az erdélyi gondolat jegyében született alkotások jellemző vonásának, szellemi keretének a közös nevezője: „cselekvésmodell”, „vállalás-etika”. A „megmaradás belső erőinek szerveződése” korántsem jelentett öncélú bezárkózást, hisz a kezdetektől hitet tett „a magyar irodalom egysége mellett”, fölvállalta „a jelen problémáinak ábrázolását”, egyik alaptétele volt „az erdélyi népek szellemiségének közössége, kölcsönös meghatározottsága”. Az Erdélyben együtt élő nemzetiségek egymáshoz közelítésének – a hídépítés szándéka – kötetünkben felmutatott szép példája „az európai műveltségű nagy román író”, Lucia Blaga személyiségét és munkásságát felidéző írás. „A megismerés személyes kapcsolatok eredménye is.”

A gyümölcsöző cselekvéshez elkerülhetetlen volt egy szellemi központ létrejötte, kialakulása. Nagyvárad, Marosvásárhely, Temesvár, Arad, Kolozsvár „versenyéből” az utóbbi, az „akkor még 80%-ban magyar város” került ki győztesen. Itt alakultak meg a magyarság politikai/érdekvédelmi szervezetei, itt jelent meg az *Ellenzék* és a *Keleti Újság*, amely maga köré gyűjtötte a legjobb erőket, itt hozták létre az Erdélyi

Szépmíves Céh kiadványát, itt alakult meg 1926-ban a helikoni írói közösség, s jelent meg 1928-tól az *Erdélyi Helikon* folyóirat.

Ezzel párhuzamosan, egy időben született meg a Benedek Elek által szekértáborba gyűjtött alkotókat tömörítő székely írócsoport, melynek létrejöttét a *Tizenegyek* című antológia, jelesül, Balázs Ferenc adta hírül; ikonikus személyiségei közt ott találjuk Nyirő Józsefet és Tamási Áront. Alkotásaik – témáikon túlmenően –, a műveikben jelen levő faluábrázolás légkörében jelen levő feszültség megjelenítése hoz újat. Ők teremtik meg a székely természeti mitológiát; novelláikban „a természetfölötti, a természeti és az emberi világ sajátos egységben” van jelen. A harmincas években fellépő új nemzedék – Böződi György, Kovács György, később Horváth István – által megjelenített faluképet már „egy erősen társadalomkritikai, szociográfikus szemlélet” határozza meg.

A cselekvés alternatíváját kívánta nyújtani „a túlélés évtizedeiben” fellépő fiatalok közössége is. Az Erdélyi Fiatalok lap köré csoportosult ifjak törekvésén túlmenően, az 1935/1936-ban Kolozsváron megjelent *Hitel* című folyóirat köré tömörülve „azon fáradozott, hogy az akkori magyar valóság problémáival tudományos szigorúsággal szembenézen, hogy a kisebbségi magyarságot a magyar múlt és szellem valós értékeinek ismeretével nemzettudatában megerősítse”, továbbá, 1939-ben, célul tűzte ki: „megteremteni a közösségbe való bevonás, az együvé tartozás érzetét és a közös célok öntudatosítása útján a legteljesebb lelki egységet”. E küldetéstudat, közösségsszolgálat a háborút követő években – a két világháború közötti sok más magyar kezdeményezésekkel, intézményekkel együtt – áldozatul esett a román nacionál-kommunista ideológia elnyomó rendszerének, a kisebbségi magyarság bomlasztását célzó politikai törekvéseknek. Ígyképpen „a hivatalosan sokáig »fasisztának« bélyegzett *Hitel* szellemisége” is hamvába hullt.

Észak-Erdély visszacsatolása az anyaországhoz „új szakaszt nyit Erdély legjelentősebb magyar irodalmi folyóirata történetében”. Az *Erdélyi Helikon* megfiatalodott szerkesztői gárdával néz az új korszak elé. Az 1940. novemberi száma, „a kisebbségi korszak erdélyi magyar irodalmának fő vonásairól” nyújt áttekintést, a decemberi számban „...nemcsak az öröm és lelkesedés, s nemcsak a változás napjainak néhány felemelő vagy tragikus eseménye örökítődik meg, hanem – a

jövőt illetően – bizony fenntartás is kifejezést nyer”. Új feladataik közé sorolják: „egy megújítandó Európában megújult magyarságot kell teremteni”.

Az 1944–45-ben bekövetkezett újabb impériumváltás következményei közt említhetjük a nagy múltú folyóirataink – *Erdélyi Helikon*, *Hitel*, *Termés...* – megszűnését; intézményeink jó része végnapjait éli. A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság még négy évig vegetál, ám 1848. november 18-án – az „elvtelen magyar egység” ellen meghirdetett harc következtében – „más civil szervezetekkel, egyesületekkel együtt a KZST kapuit is bezárták”.

E forrongó, reményt és vereséget hordozó időben indult meg Kolozsváron az *Utunk* című irodalmi lap. Az első számokra a nyitottság volt jellemző. Az írókhoz intézett megszólításra – *Mit tartanak irodalmunk legfontosabb kérdésének?* – érkezett és közölt válaszok a hagyományok folytatását remélték. Gaál Gábor, Bánffy Miklós, Kós Károly, Kemény János, Méliusz József még a sokszínűséget, az alkotói szabadságot, a legmagasabb rangú erkölcsi felelősséget... nevezik meg. Az 1946. júliusában, a Főiskolás Ifjúsági Keresztyén Egyesület szucsági konferenciáján azonban, néhány szám után, felismerték s kimondták: „az *Utunk* nem a mi *utunk*, mert szerkesztői a kommunista hatalom szolgálatára vállalkoztak minden keresztyén emberi, erdélyi, magyar, népi és minden szent érték ellen”.

A kötetzáró írás – „*Levél a „népszolgálatról”*” – vitairat, a múltba és jövőbe tekintő állásfoglalás az irodalomnak „közösség iránti elkötelezettségéről”, hivatásáról. Mi készítette e tárgyban megszólalásra a szerzőt? A napjainkban elburjázott ama állásfoglalás, szemlélet, mely „az egyén szabadságát mindenkéül fölé” helyezi... „számukra az »elkötelezettség« szinte-szinte szitokszóvá vált, s azok, akik képviselték, megbélyegzettek vagy legalábbis mellőzöttek” lettek. A népszolgálat magatartás-modellje akkor sem vesztette érvényét, amikor „az új rendszernek nem »népszolgálatot« vállaló, hanem őt aláztatosan kiszolgáló értelmiségre volt szüksége”. E kényszerítő és megszorító körülmények között is „a romániai magyar értelmiségnek sikerül összeszednie magát, s legjobbjai felsorakoztak egy új »nemzetépítésre«.” És föl kell sorakozniuk a jövőben is. Az írók, a közéleti szerepet vállalók ma sem feledhetik: „mindenfajta politizálásnak célja és értelme nem lehet más, mint a magunk közösségének megtartása, építése.”

Dávid Gyula kötetének ott a helye az erdélyi/romániai magyar irodalomtörténet alapvető munkái között, azon szellemi építőkövek között, amelyek a múlt hagyományait követve, nem csupán ismeret-halmazt nyújtanak, hanem szellemi táplálékot is a nemzetiségi érzés életben tartásához, kiváló alapozásul a jövő nemzetstratégiája megalakításához.

Tudományos alaposágát a rendkívül bő és az adott téma hátterét megvilágosító jegyzetanyaga igazolja, s amint a névmutató terjedelme is arra utal, hogy mily hatalmas ismeretanyagra épített, jelezve annak mélységét, hitelességét.

